

УДК 336.56

Булана О.О.

*мол. наук. співроб. Інституту економіки та прогнозування
НАН України*

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВІ МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ ПОСТКРИЗОВОЇ АКТИВІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На основі аналізу досвіду зарубіжних країн виокремлено головні тенденції застосування бюджетно-податкових механізмів активізації підприємницької діяльності у посткризовий період. За результатами дослідження визначено можливі наслідки застосування таких механізмів в умовах України.

Фінансова криза 2009–2010 рр. була безпрецедентною за своїм впливом на глобальну економіку та спричинила застосування багатьма країнами активних державних інтервенцій з метою стимулювання економічної діяльності підприємств, збільшення зайнятості та доходів населення.

У докризовий період у більшості розвинених країн домінував підхід до державної підтримки підприємств, що передбачав поступове скорочення її обсягів та переорієнтацію здебільшого на заходи, спрямовані на подолання провалів ринку [1]. Такий підхід обґрунтовувався тим, що втручання держави у дію ринкових сил є шкідливим для конкурентного ринкового середовища, оскільки вимагав від одних підприємств сплачувати більше податків для того, щоб держава могла надавати субсидії іншим підприємствам. Відтак, обсяги державної підтримки підприємств до кризи поступово скорочувалися і, наприклад, станом на кінець 2007 р. в середньому по країнах – членах ЄС не перевищували 0,4% ВВП.

Згідно з дослідженнями професора університету Берклі В.Аггарвала, в умовах теперішньої фінансової кризи меншою мірою, ніж за часів попередніх криз, урядами країн застосовувалися митно-тарифні інструменти захисту вітчизняних товаровиробників [2, с. 158]. Натомість більшого поширення набули механізми надання субсидій для виробників, податкових пільг, здійснення державних закупівель на дискримінаційній основі, інші інструменти державної підтримки підприємств.

Державна підтримка підприємств була також частиною пакетів бюджетних заходів, спрямованих на стимулювання відновлення економіки, які, крім субсидій з бюджету та податкових пільг для суб'єктів господарювання, також містили в собі фінансування інфраструктурних проєктів, освіти, науки, охорони здоров'я тощо.

Бюджетно-податкові механізми підтримки підприємств в умовах кризи застосовувалися перш за все для суб'єктів господарювання, що опинилися у скрутному фінансовому становищі. Для недопущення несприятливих соціальних та

економічних наслідків, що можуть виникнути через зростання безробіття та закриття значної кількості підприємств, держава може надавати таким підприємствам підтримку у значному обсязі не зважаючи на порушення умов конкурентного ринкового середовища. Іншою метою державної підтримки підприємств в умовах фінансово-економічної кризи стало відновлення їх доступу до фінансових ресурсів шляхом надання державної допомоги фінансовому сектору.

У США на програму з викупу проблемних активів у банків було виділено загалом 700 млрд доларів [2, с. 161]. Економічний план дій з подолання кризи в Канаді передбачав виділення 200 млрд доларів на відновлення доступу до фінансових ресурсів для бізнесу через підтримку фінансової системи країни [3]. Країни ЄС на порятунок фінансового сектора протягом 2008–2010 рр. виділили 4 588,9 млрд євро (що становило 39% сумарного ВВП ЄС у 2009 р.) [4, с. 47].

Під час кризи 2008–2010 рр. уряди здійснювали порятунок в першу чергу установ фінансового сектора, оскільки проблеми в ньому мали значний негативний вплив і на підприємства реального сектора. *По-перше*, банки та інші фінансові установи відіграють важливу, а часто вирішальну роль у провадженні підприємствами реального сектора інвестиційної, а також науково-дослідницької діяльності, оскільки вартісні проекти підприємствам складно реалізовувати без належного фінансування. Відтак, фінансові обмеження, що виникли через кризу, могли спричинити вихід з ринку фірм, зокрема тих, що виробляли якісну і конкурентоспроможну продукцію, але не мали стабільного кредитора або надійної кредитної лінії [5, с. 15]. *По-друге*, обмеження доступу до фінансових ресурсів для споживачів могло мати негативний вплив на цілі галузі, придбання продукції яких переважно здійснюється за рахунок запозичених коштів (наприклад, будівництво, автомобілебудування, машинобудування тощо).

Враховуючи це, в деяких країнах однією з умов надання державної підтримки банкам було здійснення ними кредитування реального сектора. Зокрема, банкам, що отримували державну допомогу у Великій Британії, рекомендувалося спрямовувати отримані кошти на кредитування вітчизняних виробників продукції, у Франції один з пунктів плану підтримки банків містив умову про кредитування замовлень літаків у компанії Аірбас [6, с. 4–5]. Таким чином, заходи з підтримки фінансових установ мали на меті не тільки оздоровлення фінансового сектора як такого, але й підтримку виробників реального сектора.

Наступним пріоритетом державної підтримки економіки став "зелений" бізнес, для розвитку якого в 2008–2010 рр. уряди багатьох країн виділяли значні кошти. В Китаї план відновлення економіки передбачав здійснення витрат на суму 586 млрд дол. США (4 трлн юанів), з них 54,6 млрд дол. (370 млрд юанів) було спрямовано на програму технологічного розвитку економіки та 31 млрд дол. (210 млрд юанів) – на енергозбереження та підтримку "зелених" галузей [2, с. 162].

Увага держави приділяється розвитку "зеленого" бізнесу у зв'язку з тим, що "технологічна парадигма майбутнього буде великою мірою базуватися на "зелених" продуктах, процесах та соціальних організаціях, що використовують

значно менше енергії, ресурсів і землі, та мають значно менший вплив на клімат та екосистему" [7, с. 94].

Іншими словами, "зелені" галузі – це галузі майбутнього, розвиток яких дозволяє досягти конкурентоспроможності, що ґрунтується на передових навичках, новітніх технологіях та сучасній інфраструктурі. Таким чином, "зелена" економіка – це не тільки спосіб зменшення викидів CO₂ в атмосферу, але й потужний інструмент розвитку нового покоління продуктів в багатьох галузях та стимулювання зростання зайнятості населення. Так, у Китаї у галузі виробництва відновлюваної енергетики вже створено 1,12 млн робочих місць, і за оцінками експертів їх кількість зростатиме щороку ще на 100 тис. одиниць [8, с. 9]. У Німеччині в "зелених" галузях на кінець 2008 р. було створено 1,7 млн робочих місць [9, с. 35].

Ураховуючи стратегічну важливість "зеленого" бізнесу для захоплення нових потенційно важливих ринків, розвитку економіки країни, а також захисту довкілля та скорочення викидів, уряди багатьох країн застосовували заходи державної підтримки товаровиробників "зеленої" продукції.

Щоправда, необхідно звернути увагу на те, що державна підтримка "зелених" галузей нерідко мала дискримінаційний характер. Наприклад, для Китаю стратегічно важливою була визначена галузь з виробництва вітрових турбін, на яку виділялося 4 трлн юанів (586 млрд дол. США) у рамках стимулювання відновлення економіки в умовах глобальної фінансової кризи, 210 млрд (31 млрд дол. США) як підтримку енергозберігаючих проектів та 14,6 млрд дол. США для збільшення виробництва вітрової енергетики [10, с. 239]. Умови надання державної підтримки виробникам вітрових турбін в Китаї визначалися таким чином, щоб створити несприятливе економічне середовище для іноземних виробників, наприклад, вони обиралися в першу чергу на підставі цінового критерію, відповідати якому могли виключно китайські підприємства. Як результат, іноземна продукція, незважаючи на більш високоякісні характеристики, не була допущена до участі у конкурсі на отримання замовлення від уряду [10, с. 239]. Застосування таких заходів дозволило Китаю досягти значних успіхів у цій галузі – 2010 р. Китай став найбільшим виробником вітрових турбін у світі [8, с. 9].

В Японії в умовах кризи значні преференції отримала автомобільна галузь. Зокрема, були надані пільги з акцизного збору на автомобілі та податку на великогабаритні автомобілі, а також запроваджена аналогічна до американської програма "готівка за автохлам", що передбачала знижку на нові автомобілі, котрі відповідають сучасним технічним та екологічним стандартам, в обмін на старий автомобіль. При цьому умови надання державної підтримки містили такі вимоги до екологічних стандартів автомобілів, що її отримання для іноземних виробників було практично неможливим. В Японії, де автомобілі переважно використовуються для руху по місту, основні обмеження пов'язані з викидами пилу та окису азоту, тоді як в ЄС екологічні стандарти стосуються викидів CO₂ [10, с. 241]. Як результат, більшість європейських та американських

автомобілів не відповідають тим екологічним стандартам, які висуваються до автомобілів, на придбання та використання яких можна отримати пільги.

Зазначені заходи мали значний вплив на автомобільний ринок Японії. Так, японські автовиробники (Nissan Motor Co. та Toyota Motor Co.) завдяки запровадженню урядом програм збільшили обсяги продажу автомобілів, у той час як продаж автомобілів іноземного виробництва на японському ринку у 2009 р. скоротився на 30% [10, с. 241]. Отже, уряду Японії вдалося запровадити заходи державної підтримки вітчизняних виробників, які, з одного боку, створили більш вигідні умови для японських автовиробників, а з іншого – не порушили вимог СОТ щодо державної підтримки підприємств.

Таким чином, саме завдяки "зеленому" акценту у державній підтримці товаровиробників урядам вдалося запровадити протекціоністські заходи, які захищали підприємства від іноземної конкуренції і при цьому не порушували умов багатосторонніх торговельних домовленостей.

Державна підтримка підприємств в умовах кризи, що має протекціоністський характер, отримала назву "прихованого протекціонізму" ("turky protectionism"), що за визначенням Р.Болдвіна означає "м'яку, пов'язану з кризою політику, яка є викривленою на користь вітчизняних товаровиробників, працівників та інвесторів" [11, с. 4].

Як відомо, основним недоліком застосування державної підтримки є те, що вона порушує умови конкуренції не тільки на національному, але й на міжнародному рівні, оскільки менш ефективна фірма, що отримує допомогу від уряду, може захопити частку ринку, яку за інших умов зайняв би її більш ефективний конкурент. Через це в умовах кризи урядами деяких країн застосовувалися заходи з державної підтримки підприємств та галузей у відповідь на дії інших держав. Зокрема, з метою реструктуризації автомобілебудування, уряд США наприкінці 2008 р. надав найбільшим автомобільним концернам фінансову підтримку у розмірі 30 млрд дол. США. У відповідь на ці дії Китай вже у січні 2009 р. оголосив про надання податкових пільг та субсидій своїм автовиробникам та металургам. Велика Британія, Канада, Франція, Німеччина, Італія, Росія та Швеція також запровадили по відношенню до вітчизняних автовиробників заходи державної підтримки [12, с. 83–84].

У період 2008–2010 рр., за даними ресурсу Globaltradealert, різними країнами було запроваджено понад 1200 протекціоністських заходів, найбільше з яких в ЄС, Китаї, Індії, Бразилії, Російській Федерації, Аргентині та США [13]. Застосування протекціоністських заходів безумовно має значний негативний вплив на відновлення міжнародної торгівлі у посткризовий період. При цьому в найгірших умовах опинилися ті країни, що мали обмежені бюджетні ресурси і не змогли надати своїм товаровиробникам симетричної підтримки.

Бюджетно-податкові заходи, спрямовані на відновлення економіки в умовах кризи, зумовили значне зростання бюджетного дефіциту в багатьох країнах, що негативно позначилося на стійкості державних фінансів. Так, у країнах – членах ЄС збільшення видатків на порятунок підприємств одночасно зі скоро-

Бюджетно-податкові механізми стимулювання посткризової...

ченням податкових находжень зумовили потроєння бюджетного дефіциту та зростання його рівня до 6,8% ВВП [4, с. 43]. Одночасно з бюджетним дефіцитом зростав і державний борг, зокрема його відношення до ВВП у цілому по країнах ЄС збільшилося до 73,6% (78,8% – по країнах Єврозони), у 2011 р. за прогнозом Європейської Комісії цей показник зросте відповідно до 84% (88%) (таблиця).

Таблиця

Державна підтримка підприємств (без сільського господарства, рибальства та транспорту), бюджетний дефіцит (профіцит) та державний борг в країнах – членах ЄС та Україні, % ВВП

Країна	2007			2008			2009		
	Державна підтримка	Бюджетний дефіцит	Державний борг	Державна підтримка	Бюджетний дефіцит	Державний борг	Державна підтримка	Бюджетний дефіцит	Державний борг
ЄС-27	0,4	-0,9	58,8	2,1	-2,3	61,8	3,5	-6,8	73,6
ЄС-15	0,4	н/д		2,2	н/д	н/д	3,7	н/д	н/д
Німеччина	0,6	0,3	64,9	2,6	0,1	66,3	4,8	-3,0	73,4
Ірландія	0,3	0,0	25,0	19,5	-7,3	44,3	7,2	-14,4	65,5
Греція	0,2	-6,4	105,0	0,3	-9,4	110,3	5,9	-15,4	126,8
Іспанія	0,4	1,9	36,1	0,5	-4,2	39,8	1,2	-11,1	53,2
Франція	0,4	-2,7	63,8	1,2	-3,3	67,5	2,1	-7,5	78,1
Італія	0,3	-1,5	103,6	0,3	-2,7	106,3	0,6	-5,3	116,0
Португалія	1,3	-2,8	62,7	1,2	-2,9	65,3	1,0	-9,3	76,1
Велика Британія	0,3	-2,7	44,5	4,0	-5,0	52,1	7,9	-11,4	68,2
ЄС-12	0,4	н/д	н/д	0,8	н/д	н/д	0,8	н/д	н/д
Чеська Республіка	0,6	-0,7	29,0	0,8	-2,7	30,0	0,5	-5,8	35,3
Латвія	0,2	-0,3	9,0	4,4	-4,2	19,7	4,9	-10,2	36,7
Литва	0,2	-1,0	16,9	0,5	-3,3	15,6	0,3	-9,2	29,5
Угорщина	0,9	-5,0	66,1	1,8	-3,7	72,3	1,5	-4,4	78,4
Польща	0,4	-1,9	45,0	0,8	-3,7	47,1	0,7	-7,2	50,9
Словенія	0,3	0,0	23,4	0,5	-1,8	22,5	1,3	-5,8	35,4
Словаччина	0,4	-1,8	29,6	0,4	-2,1	27,8	0,4	-7,9	35,4
Україна	1,2	-1,4	12,3	1,8	-1,3	19,9	7,9	-3,9	34,7

Джерело: розрахунки автор. за даними ec.europa.eu/eurostat; European Commission Staff working document: "Facts and figures on State aid in the EU Member States" [Електронний ресурс]. – SEC(2010)1462. – 01.12. – 93 р. – Назва з екрану: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/studies_reports.html; звіт про виконання державного бюджету України за 2007–2009 рр., даних ДПА.

Бюджетні обмеження стали головною причиною поступового уповільнення запровадження нових заходів державної підтримки в деяких країнах протягом 2010 р. Зростання обсягів державного боргу та витрат на його обслуговування і в подальшому обмежуватимуть потенціал урядів до використання заходів державної підтримки підприємств. В першу чергу це стосуватиметься розвинених країн, зокрема країн-членів ЄС, що вже зіштовхнулися з небезпекою виникнення боргової кризи та які будуть змушені найближчими роками провадити політику бюджетної економії. Президент США Б.Обама також оголосив про намір заморозити

ти деякі бюджетні витрати з метою зменшення бюджетного дефіциту, прогнозна величина якого на 2011 р. становить 10% ВВП [14].

Проте, на думку Дж.Сакса та Дж.Стігліца, скорочення бюджетних витрат, зокрема в США, матиме негативний вплив на конкурентоспроможність економіки країни, оскільки саме через бюджет фінансуються основні витрати, пов'язані з освітою, наукою, інфраструктурою та державною підтримкою високотехнологічного сектора [14; 15]. Професор Лондонської школи економіки М.Піанта наголошує, що для збереження конкурентоспроможності країн ЄС необхідно подвоїти бюджетні витрати на підтримку промисловості та інновації [7, с. 94–95]. Для цього пропонується дозволити країнам-членам ЄС зберегти високий рівень бюджетного дефіциту, а також провести податкову реформу, спрямовану на зменшення податкового навантаження на працю, збільшивши екологічний податок та ПДВ на певні групи товарів, що виробляються з інтенсивним використанням невідновлюваних джерел енергії.

У той же час, у таких країнах як Китай, Корея, Індія, Мексика, Індонезія можливості запровадження заходів державної підтримки підприємств не обмежені надміру великим державним боргом. Так, станом на кінець 2010 р. державний борг Китаю становив 17,5% ВВП, Кореї – 23,7, Індії – 55,9, Мексики – 41,5, Індонезії – 25,4% ВВП, тому ці країни зможуть продовжити стимулювати відновлення економіки та ділову активність підприємств за рахунок бюджетних коштів.

В Україні в умовах кризи відбулося нарощування обсягів державної підтримки підприємств з 1,2% ВВП у 2007 р. до 7,9% ВВП за підсумками кризового 2009 р. Цей високий показник державної підтримки є зіставним з аналогічним у таких країнах як Велика Британія, Ірландія, Німеччина, котрі виділили значні кошти на порятунок фінансового сектора.

Одним з основних напрямів антикризової державної підтримки в Україні, як і у багатьох інших країнах, стала реструктуризація банківських установ (19,6 млрд грн у 2009 р.) [16]. Водночас, найбільшими за обсягом були заходи, спрямовані на підтримку НАК "Нафтогаз України" (24,4 млрд грн у 2009 р.) [17] та надання державних гарантій на реструктуризацію її боргів. Інші форми державної підтримки, такі як податкові пільги і бюджетне фінансування економіки у 2009 р. становили, за нашими оцінками, 12 млрд грн, з них 6,2 млрд грн – державна підтримка вугільної промисловості.

Зростання обсягів державної підтримки підприємств відобразилося на величині дефіциту державного бюджету України: якщо у 2007 р. він становив 1,37% ВВП, у 2008 – 1,32 ВВП, то у 2009 р. за офіційними даними – 3,88% ВВП (див. таблицю). Але за оцінками Інституту економіки та прогнозування реальна величина дефіциту державного бюджету України у 2009 р. становила понад 100 млрд грн, або 11% ВВП [18, с. 159].

Необхідність здійснення державної підтримки НАК "Нафтогаз України" була зумовлена зростанням цін на імпорт природного газу до України та невідповідністю тарифів на природний газ для внутрішніх споживачів – підприємств

та домогосподарств – економічно обґрунтованому рівню. Так, за оцінками Дж.Стерна та С.Пірані різниця між економічно обґрунтованою платою за спожитий підприємствами різних галузей промисловості природний газ та реально сплаченою у 2009 р. становила близько 48 млрд гривень [19, с. 37]. Отже, насправді державна підтримка надавалася не НАК "Нафтогаз України", а опосередковано споживачам природного газу, тобто використовувалася схема перехресного субсидування, яка є непрозорою та викривлює стимули для споживачів газу до енергозбереження, а тому навряд чи може вважатися ефективною.

Згідно з дослідженнями, проведеними МВФ, часто для підвищення ефективності державної підтримки достатньо змінити її форму. Досвід нових країн – членів ЄС показав, що це може більш позитивно вплинути на стан галузі і одночасно менше порушувати конкурентні умови, ніж скорочення або повне скасування державної підтримки підприємства [20, с. 29]. Так, в зазначених країнах низькі тарифи на енергоресурси були замінені податковими пільгами та бюджетним фінансуванням відновлюваної енергетики [20; 19–24], а також бюджетним фінансуванням та наданням державних гарантій по кредитах великим промисловим споживачам енергоресурсів на проведення модернізації та підвищення енергоефективності підприємств [21].

Другим за обсягом напрямом державної підтримки підприємств в Україні в умовах кризи став порятунок проблемних банківських установ. На відміну від європейських країн, надання підтримки банкам не передбачало відновлення кредитування підприємств реального сектора. Більш того, через непрозору та необ'єктивну процедуру відбору банків для рекапіталізації за державні кошти державна підтримка виявилася малорезультативною, оскільки банки, що отримували допомогу таким чином, не змогли відновити своєї життєздатності [22, с. 16–17].

В Україні в умовах кризи не спостерігалася тенденція до збільшення обсягів надання державної підтримки підприємствам "зелених" галузей, що притаманна країнам, які є основними її торговельними партнерами. Слід зауважити, що стійка тенденція до збільшення обсягів надання державної підтримки підприємствам "зелених" галузей у світі має для України як позитивні, так і негативні наслідки. Значне фінансування США, ЄС, Китаєм та Японією науково-дослідницьких та конструкторських розробок у сфері відновлюваної енергетики та енергозбереження сприятимуть створенню нових більш дешевих технологій та зниженню собівартості застосування вже існуючих, що є безумовно позитивним чинником для економічного розвитку країн в умовах зростання попиту на енергоресурси.

Відсутність адекватної державної підтримки українських виробників "зелених" продуктів ставить їх у менш вигідні умови порівняно з іноземними конкурентами, що отримують від своїх урядів подібні субсидії. Це може призвести до зниження конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, а у найгіршому випадку, враховуючи посилення глобальної конкуренції, – до повної їх втрати.

Негативні наслідки для України матиме також дискримінаційна державна підтримка підприємств в країнах, які є головними її торговельними партнерами. Так, на початку 2011 р. в різних країнах світу було запроваджено 241 торговельний захід, що може негативно вплинути на конкурентні позиції вітчизняних товаровиробників, зокрема 49 з них – це субсидії, котрі надаються урядами країн для підтримки своїх товаровиробників в автомобільній, фармацевтичній, титановій, радіотехнічній, авіаційній, хімічній, енергобудівній, машинобудівній галузях та військово-промислового комплексу, – в Росії, металургії – в Латвії, легкій промисловості – в Нігерії та Індонезії тощо.

Україною запроваджено лише 19 торговельних заходів, тоді як нашими основними торговельними партнерами ці механізми стимулювання використовуються активніше. Наприклад, Росія запровадила 137 заходів (з них 34 – субсидії), Польща – 42 (9); Німеччина – 59 (21); Китай – 52; США – 80 [13]. При цьому переважна більшість запроваджених нашими торговельними партнерами заходів цілком узгоджується з правилами СОТ, за виключенням деяких програм в Росії, яка ще не є повноправним членом цієї організації і на яку її обмеження не розповсюджуються.

Отже, аналіз особливостей бюджетно-податкових механізмів стимулювання посткризового відновлення підприємницької діяльності дозволяє зробити висновок, що їх специфікою було спрямування не тільки на пряму підтримку підприємств, що опинилися у скрутному фінансовому становищі, а й опосередковано – шляхом створення для вітчизняних підприємств більш вигідних умов на світових ринках та захисту від іноземних конкурентів. Для цього використовувалися різноманітні засоби, зокрема надання підтримки фінансовим установам з умовою відновлення кредитування реального сектора, застосування екологічних стандартів та значні обсяги державної підтримки "зеленого" бізнесу.

Характер низки заходів, що застосовувалися в рамках антикризової політики, свідчить про проведення урядами певних країн активної промислової політики, спрямованої на отримання додаткових конкурентних переваг порівняно з виробниками інших країн. Більшість таких заходів формально не порушували правил СОТ та інших багатосторонніх домовленостей у торгівлі. В умовах кризи відбувся відхід від тих підходів, що передбачали відмову від державної підтримки підприємств та її виключного надання у випадках наявності провалів ринку.

Поширення застосування протекціоністських заходів є особливо негативним для країн з обмеженими бюджетними ресурсами, в тому числі і України, виробники якої опинилися в гірших умовах, ніж їх іноземні конкуренти, які отримують державну підтримку від своїх урядів. При цьому збільшується ризик посилення таких негативних наслідків, обумовлених нарощуванням субсидування товаровиробників в таких країнах – торговельних партнерах України, як Російська Федерація, Китай, Індія, які мають значно менший державний борг, а отже не мають обмежень щодо запровадження нових заходів державної підтримки підприємств.

Державна підтримка банківських установ та НАК "Нафтогаз України" в Україні виявилася надміру обтяжливою для державного бюджету. Застосування підтримки в таких обсягах та в таких формах має негативні наслідки для стану державних фінансів країни (збільшення бюджетного дефіциту та державного боргу), проте не створює умов для модернізації економіки та підвищення її енерго-ефективності. А підтримка банків в Україні не сприяла відновленню кредитування економіки. Заходи, спрямовані на створення сприятливих умов для інноваційного розвитку, диверсифікації виробництва та розвитку нових напрямів економічної діяльності, зокрема зеленого бізнесу, були відсутні як в умовах кризи, так і в період посткризового відновлення. Все це дозволяє зробити висновок, що в Україні державна підтримка не мала стимулюючого характеру та не стала інструментом посилення конкурентних переваг, як це відбулося в інших країнах.

Література

1. Булана О. Тенденції зміни підходів до державної підтримки економіки у країнах Європи та уроки для України // Світ фінансів. – 2009. – № 2(19). – С. 149–154.
2. Aggarwal V.K. Using and Abusing Government Intervention and Trade Policy // Shaping New Regional Governance in East Asia. – 2010. – Vol. 1 – P. 157–175.
3. Canada's Economic Action Plan [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.actionplan.gc.ca/eng/feature.asp?featureId=18>>.
4. European Commission Staff working document: "Facts and figures on State aid in the EU Member States" [Електронний ресурс]. – SEC(2010)1462, 01.12. – 93 p. – Доступний з: <http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/studies_reports.html>.
5. Lyons B. Competition Policy, Bailouts and the Economic Crisis [Електронний ресурс] // CCP Working Paper. – 09–4. – P. 24. – Доступний з: <www.ecares.org/ecare/personal/sapir/lyons.pdf>.
6. Baldwin R. and Evenett S. Introduction and Recommendations for the G20 [Електронний ресурс] // The collapse of global trade, murky protectionism, and the crisis: Recommendations for the G20 / Baldwin R. and Evenett S. – Centre for Economic Policy Research (CEPR). – VoxEU.org. – 2009. – P. 115. – Доступний з: <<http://www.ycsg.yale.edu/focus/papers/Protectionism.pdf>>.
7. Pianta M. Industrial and Innovation Policies in Europe // After the crisis: towards a sustainable growth model / edited by Watt A., Botsch A. – ETUI, Brussels, 2010. – P. 92–95.
8. Eckert E. Chinese green energy advances. Greening Economies China // New Europe. – 2011. – February 20–26. – P. 24.
9. Bundesministerium fuer Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit (BMU). Umweltwirtschaftsbericht (2009). – BMU. – 2009. – P. 153.
10. Aggarwal V.K., Evenett S.J. The Financial Crisis, "New" Industrial Policy, and the Bite of Multilateral Trade Rules [Електронний ресурс] // Asian Economic Policy Review. – Vol. 5, Issue 2, p. 221–244, December 2010. – Доступний з: <<http://basf.berkeley.edu/pdf/The%20Financial%20Crisis%20New%20Industrial%20Policy.pdf>>.
11. The collapse of global trade, murky protectionism, and the crisis: Recommendations for the G20 [Електронний ресурс] / Baldwin R. and Evenett S. – Centre for Economic Policy Research (CEPR) – VoxEU.org – 2009. – P. 115. – Доступний з: <<http://www.ycsg.yale.edu/focus/papers/Protectionism.pdf>>.
12. Evenett S.J., Jenny F. Bailouts: how to discourage a subsidies war? [Електронний ресурс] // The collapse of global trade, murky protectionism, and the crisis: Recommendations for the G20 / Baldwin R. and Evenett S. – Centre for Economic Policy Research (CEPR). – VoxEU.org. – 2009. – P. 115. – Доступний з: <<http://www.ycsg.yale.edu/focus/papers/Protectionism.pdf>>.
13. Global Trade Alert [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.globaltradealert.org>>.
14. Сакс Дж. Неприборканий бюджет Америки [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.epravda.com.ua/columns/2011/02/8/269968>>.

15. *Стіглиць Дж.* Приборкання непокірних фінансів [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.epravda.com.ua/columns/2010/07/13/241476/>>.
16. Постанова КМУ від 16.09.2009 р. № 986 "Про заходи із реструктуризації заборгованості Національної акціонерної компанії "Нафтогаз України" за зовнішніми запозиченнями".
17. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про Державний бюджет України на 2010 рік" [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=37585>.
18. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : нац. доп. / за заг. ред. В.М.Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
19. *Stern J., Pirani S., Yafimava K.* The April 2010 Russo-Ukrainian gas agreement and its implications for Europe [Електронний ресурс]. – June 2010. – P. 46. – Доступний з: <<http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG42.pdf>>.
20. *Mulas-Granados C., Koranchelian T., Segura-Ubierno A.* Reforming Government Subsidies in the New Member States of the European Union // IMF Working Paper – 2008. – WP/08/165 – P. 39.
21. State aid: Commission approves Latvian state guarantee to JSC Liepājas Metalurģs [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/1923&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>>.
22. *Шелудько Н.М.* Фінансові ринки України і Росії: уроки кризи та перспективи розвитку // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 7–24.

Надійшла в редакцію
08.04.2011 р.